

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Лямця Артема Михайловича
«Особливості комплектування фондів наукових бібліотек арабських
країн наприкінці ХХ–на початку ХХІ ст.
(на прикладі Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство

Період кінця ХХ — початку ХХІ років став особливим в процесі комплектування фондів наукових бібліотек світу з огляду на розвиток цифрових технологій. Комплектування фондів бібліотек в арабських країнах (Єгипті, Сирії, Алжирі та Тунісі) у вищезазначений період розвивалося із залученням масштабних масивів бібліотекознавчих та книгознавчих наукових досліджень. Ключовим аспектом став системний підхід до розгляду читацького складу, відбору матеріалів, вилучення видань з фонду, оцінки фонду та ін. У глобальному контексті спостерігалася зміна теоретичних векторів, коли увага наукової спільноти відмежувалася від виключно локальних характеристик бібліотечного фонду та механізмів його забезпечення. З'явилися парадигми, що окреслюють відносини бібліотек як з місцевими так і міжнародними видавцями, характеризують підтримку формування фондів у складі міжнародних проектів, здійснюють моніторинг читацького контингенту з огляду на низку особливостей функціонування цієї системи в мусульманському середовищі. Крім того, відбувся якісний перехід від комп'ютерних програм, які регулювали окремі процеси комплектування, до інтегрованих комплексних систем автоматизації бібліотечних процесів (LIBRARIAN A, VTLS/VIRTUA та ін.). Таким чином, актуальність дослідження обумовлена динамікою інформаційних, бібліотечних та соціальних процесів, що відбуваються в арабських країнах.

У дисертації розглядаються три важливі регіони арабського світу: Близький Сходу (Єгипет), історичний регіон Біляд Аш-Шам (Сирія) та

Магриб (Алжир і Туніс). В кожній з чотирьох вищезазначених країн відбуваються еволюційні процеси, пов'язані з функціонуванням національних бібліотек та контролем за доставкою обов'язкового примірника. Дисертант особливу увагу звертає саме на бібліотечне законодавство, тобто на укази та закони, що підтримують розвиток системи ОП.

Дисертація виконана в межах науково-дослідних тем Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки (2011–2013 рр.) (державний реєстраційний номер: № 0110U006904) та «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2013–2016 рр.) (державний реєстраційний номер: № 0114U001071).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертант вперше розглядає комплектування фондів арабських бібліотек комплексно: джерела комплектування фондів, відбір, стан законодавства про ОП, термінологія, історіографічна складова, специфіка документації, модулі комплектування фондів у системах автоматизації арабських бібліотек.

Дисертантом здійснено фаховий історіографічний аналіз. Було опрацьовано значний масив джерел: від аналізу українських та зарубіжних сходознавчих праць, дотичних до теми дослідження, до арабських наукових монографій, присвячених питанням комплектування фондів. Історіографія підтверджує існування трьох основних напрямів вивчення вищезгаданої тематики: культурологічного, книгознавчого та бібліотекознавчого. Особлива увага приділяється українським сходознавчим школам (київська, львівська, одеська, харківська та ін.), які сформували базу для розуміння мусульманської книжкової культури та книжкового ісламу. Автором залучаються також архівні відомості, зокрема, із спеціального фонду А. Ю. Кримського у складі Інституту рукописів Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського [IP НБУВ Ф. І. 22809] [IP НБУВ Ф. І. 22810] [IP НБУВ Ф. І. 22816] [IP НБУВ Ф. І. 22817] [IP НБУВ Ф. І. 22811].

Рівень, формулювання та якість елементів наукової новизни в роботі відповідають нормативним вимогам щодо кандидатських дисертацій.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновку дисертаційного дослідження, списку використаної літератури, додатків. Загальний обсяг – 240 с. Обсяг основного тексту – 198 с., що відповідає стандартам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеню кандидата наук. Загальна кількість додатків – 6. Кількість джерел у списку літератури – 355.

У вступі (с. 4–10) сформульовано актуальність обраної теми, розкрито зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету дисертації. Основні завдання дослідження визначені фахово, логічно пов'язані з висновками. Ґрунтовно розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, окреслено методи дослідження. Хронологічні межі дослідження – кінець ХХ–початок ХХІ ст. є актуальними для сучасної науки. Подана апробація результатів дисертаційної роботи, зокрема, вказано всі необхідні відомості про міжнародні конференції, в яких брав участь аспірант.

У першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження» (с. 11–45) зазначено, що проблема комплектування фондів бібліотек Близького Сходу висвітлювалася науковцями в контексті культурологічних, філологічних та історичних досліджень. Базою для розгляду арабських книгозбірень були перші відомості про іслам та писемні джерела християнських паломників. Вивченню ісламських звичаїв та цивілізації у подальшому сприяла історична складова, крім того, організовувалися систематичні вивчення та викладання сходознавчих дисциплін, дослідження арабських дипломатичних документів, створювалися орієнталістичні

товариства, окремі дослідники вивчали арабські рукописи та відвідували близькосхідні бібліотеки.

Дисертантом кваліфіковано виконано історіографічний аналіз вищезазначеної проблеми. Використані ним арабомовні джерела розкривають важливі аспекти відбору матеріалів, функціонування системи обов'язкового примірника. Розділ сформований комплексно та із залученням робіт українських, європейських та арабських дослідників (представлені праці християнських паломників (перші згадки про арабську цивілізацію)), львівські сходознавчі дослідження, дослідження одеських сходознавців, розкрита роль представників харківської сходознавчої школи, охарактеризований внесок А. Ю. Кримського, В. Р. Розена, І. Ю. Крачковського, Б. А. Дорна, В. В. Бартольда, Г. Ф. Карйі, М. Альяна та ін.). Дисертант звертає увагу, що вектори розгляду зазначеної тематики є дуже різнопланові. Таким чином, комплектування фондів арабських бібліотек аналізувалося з точки зору визначення фондознавчих характеристик, досліджувалися термінологічні питання (арабсько-англійські словники бібліотечно-інформаційної термінології), розглядався розвиток фондів університетських книгозбірень, висвітлювалися національні бібліотеки в контексті функціонування системи обов'язкового примірника, трактувалися закономірності пов'язані з майбутніми потребами бібліотек, вивчався відбір в бібліотеках інститутів та коледжів, пропонувалися функціональні схеми для опису формування та комплектування фондів.

Джерельна база роботи охоплює арабські монографії, арабомовні та англомовні електронні ресурси, дисертації, що присвячені арабським національним бібліотекам, звіти книгозбірень Близького Сходу, документи ЮНЕСКО з організації бібліотечних семінарів в арабських країнах, документи близькосхідних бібліотечних асоціацій.

Дисертант вивчив також праці, що стосуються еволюційних змін цифрової епохи. Починаючи з 2000-х рр. електронні матеріали, дотичні до

тематики розвитку та формування бібліотечних фондів, починають з'являтися на сайтах університетських бібліотек арабських країн. З 2013 р. в мережі Інтернет досліджено понад 50 сайтів, які містили регламентуючі документи арабських бібліотек – «Принципи (положення) формування фондів».

У другому розділі дисертації «Джерела комплектування фондів арабських бібліотек» (с. 45–120) розглядаються особливості комплектування фондів книгозбірень арабських країн, зокрема: джерела комплектування, відбір, автоматизація процесів закупівлі/передплати, системи обов'язкового примірника та ін.

Відбір матеріалів аналізується детально та із залученням значного масиву джерел. Дисертант виходить із системного підходу до визначення формування та комплектування фондів, наводить трактування українських та арабських засадничих термінів, що пов'язані з вищезазначеною тематикою, теоретичні розробки ілюструє схемами, що дозволяють визначити особливе місце відбору у циклі процесів забезпечення бібліотеки необхідною літературою.

Також зосереджено увагу на таких допоміжних аспектах як «фільтрування» або відсіювання, оцінка, визначення пріоритетів. Відсіювання непрофільних матеріалів відбувається за участю всіх осіб, які так чи інакше впливають на формування фондів (бібліотекарі, дослідники, керівники відомчих програм або бібліотеки). Оцінка – це пояснення щодо прийнятого рішення (відбір видання або його відсіювання). Дисертант пояснює, що цей процес складається з низки пунктів: оцінка відповідності матеріалів до вимог положення про формування фондів, виявлення обмежень щодо використання (наявність конфіденційної інформації, авторського права, відсутність підроблених або «перекручених» відомостей), можливість оцифрування (чи можливе воно без пошкодження фізичного примірника), повнота охоплення тематики, економічна доцільність придбання, врахування

потенційного попиту читацької аудиторії після можливого оцифрування (для формування цифрових фондів), фізичний стан видання, наявність місця для збереження особливо цінних видань.

У третьому розділі «Александрійська бібліотека Єгипту: особливості комплектування фондів» (с. 120–161) дисертант аналізує історичні передумови формування Александріни, залучення до реалізації цього проекту Александрійського університету та «Головної організації Александрійської бібліотеки» (The general organization of the Alexandria Library). Історичні віхи міжнародного співробітництва, що вперше масштабно проявило себе саме в інформаційній сфері арабського світу, розглядаються не тільки з точки зору хронології, але й вияснення походження фондів та підфондів книгозбірні. Значна увага приділяється детальному розгляду технології формування фондів Александріни, вивченню рівнів комплектування матеріалів, висвітленню структури засадничих регламентуючих документів, зокрема «Положення про комплектування фондів Александрійської бібліотеки» та «Положення про формування фондів Александрійської бібліотеки».

Комплектування фондів Александріни досліджено як систему, що складається з низки підсистем: формування положення про комплектування; організація листувань, зустрічей та переговорів з видавцями; оцінка відносин з видавцями / продавцями; дослідження ціноутворення на книжкових ринках, нових маркетингових підходів; організація замовлень на закупівлі, вивчення історії замовлень та ін.

Додатки (с. 198–240), розміщені в дисертації, висвітлюють такі джерела комплектування фондів як міжнародний книгообмін та дари (Додаток 1 і 2), презентують зразки електронного листування з приводу питань МКО (Додатки 3, 4, 5), характеризують специфіку перекладу арабської термінології (Додаток 6. Допоміжний словник арабської бібліотечно-інформаційної термінології).

Положення дисертаційного дослідження, його практичні та теоретичні аспекти розкривають проблему вивчення інформаційних ресурсів арабських країн. Залучення документів іноземними мовами (арабська, англійська), аналіз теорій арабського бібліотекознавства, дослідження історичних подій, використання знань з бібліотечних інформаційних технологій – позитивні показники, що свідчать про високий фаховий рівень аспіранта.

Практична цінність роботи обумовлена новими знаннями з бібліотекознавства, що були отримані в результаті досліджень. Аспекти функціонування інтегрованих систем автоматизації бібліотечних процесів в арабських книгозбірнях є важливими для формування нових модулів програми Ірбіс в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Напрацювання з арабської бібліотечно-інформаційної термінології, зокрема визначення засадничих термінів з комплектування фондів, обізнаність щодо особливостей формування спеціальних джерельних баз з близькосхідного бібліотекознавства – це актуальна перспектива реалізації бібліотекознавчого арабського підфонду в бібліотеці Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського. Серед інших практичних аспектів – напрацювання у розділах дисертації, що дозволяють сформувати лекційні курси або семінари з інформаційних ресурсів арабських країн.

Положення та висновки дисертаційної роботи оприлюднено в 26 публікаціях (статті в наукових журналах, матеріали і тези конференцій). Статей в наукових фахових виданнях, включених до переліків МОН України – 5; статей в зарубіжних періодичних виданнях – 1; статей, які додатково відображають результати дослідження – 8; тез та статей у збірниках міжнародних конференцій – 12.

Автореферат дисертації написано фахово. Актуальність, зв'язок роботи з науковими програмами, мета роботи, основні завдання, об'єкт та предмет дослідження, наукова новизна одержаних результатів сформульовані логічно та аргументовано.

Водночас, дисертаційний матеріал А. М. Лямця потребує низки уточнень.

1. У розділі «Історіографія та джерельна база дослідження» (с. 11–44) слід було б удосконалити систему пріоритетів щодо подання відомостей про тих чи інших дослідників. Тобто, подати критерії, за якими реалізується визначення важливості наукового внеску.

2. Треба звернути більшу увагу на такі питання у відборі матеріалів як врахування прав інтелектуальної власності, створення еталонної моделі типологічної та фізичної характеристики видань, що можуть бути відібрані.

3. Представлення онлайн-технологій для відбору та придбання необхідних матеріалів слід ґрунтовніше сформулювати з точки зору принципу науковості. Уточнити відомості про те, чи впливають усталені звичаїв, які тісно пов'язані з нормами ісламу, на використання та популяризацію веб-ресурсів в сфері комплектування фондів.

4. У другому розділі пояснити, як саме проявляє себе принцип профілізації у функціональному відношенні «національна бібліотека – обов'язковий примірник».

5. Докладніше описати взаємозв'язки програм автоматизації з підсистемою читацького складу, також проаналізувати результати цього моніторингу для стратегії відбору, а у подальшому закупівлі (передплати).

Ці рекомендації не знижують наукової цінності дисертації, не впливають на загальний високий рівень роботи.

Таким чином, дисертація А. М. Лямця є актуальною науковою роботою. Результати дослідження дозволяють оцінити рівень бібліотечних технологій арабського світу, запозичити іноземний досвід для вдосконалення роботи інформаційної сфери в Україні.

Вважаю, що дисертаційна робота А. М. Лямця «Особливості комплектування фондів наукових бібліотек арабських країн наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (на прикладі Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу)»,

представлена на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, повністю відповідає п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор – Артем Михайлович Лямець заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент:

**кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу Євразійського степу
Інституту сходознавства
ім. А. Ю. Кримського НАН України**

Василюк О. Д.

09.09.2016 р.

